

Драгутин ОГЊАНОВИЋ

ПЕСНИК ПОБУНЕ И ЖУДЊЕ

Песник је незрео човек али његов стих носи у себи моћ пророчанства пред којим и сам остаје запањен.

Милан Кундера

И моја суза ноћас више сунце тражи.

Раде Драинац

Од времена када је, као шеснаестогодишњак, почео да се повлачи преко Албаније са орпском војском у првом светском рату, преко низа посртаја у личном животу, било где да се налазио у свету, Драинац је доживљавао низ немилых и тешких тренутака који су га доводили до ивице самоодрицања. Његова смрт на први мај 1943. године, у време када се била и наставила битка за слободе којима се радовао, има симболичан значај. Она као да подсећа да је његово солидарисање са радницима у најдубљем степену искрено, а његова жудња да умре на међународни празник рада била је визионарска. Тако је несмирник, луталица и сањар, тражећи „своје више сунце“, изгорео не доживевши да га види.

Драинац се после првог светског рата из Француске вратио у домовину без теоретских сазнања и са школском варијантом научног версификаторског система дванаестераца модела Дучићеве, Ракићеве, Дисове и Пандуровићеве поезије. Међутим, под притиском нових сазнања, он ће врло брзо кренути ка врелима поетске имагинације која ослобађање енергије налази у космизму и експресији револта и екстазе. Наступивши да будућност поезије лежи у откривању нових простора и новог поетског израза, прагањем за аутентичношћу света и бића, он се, после првих двеју књижица, ослобађа симболистичке разбољености душе.

Схвативши поезију као личну судбину, он реба књиге неједнаког квалитета, различитог структуралног склопа и израза *Модри смех* (1920), *Афродитин врт* (1921), *Воз одлази* (1923), *Еротикон* (1923), *Две авантуристичке поеме* (са Монни де Булијем), (1927), *Бандит или песник* (1928), *Банкет* (1930), *Човек пева* (1938), поему *Улис* (1938) и *Дах земље* (1940).

Драинац, који улеће у кавге, туче, љубавне авантуре, растајања у интимном животу, хапшени и осуђиван на смрт, није оставио наследнице нити припада некој категорији која би његовом имену и делу обезбеђивала патронат. Упркос томе, његово дело одржава духовну везу са песничким генерацијама које му одају највеће признање тиме што, прочитавајући га, у његовим делима откривају дух међуратне књижевне епохе којим је уоквирен читав његов књижевни опус.

Са непотпуним средњошколским образовањем, које му није пружило повољне шансе за пунију потврду, осећао је неодољиву потребу

да, дружењем са школованијим и читањем нове литературе, одржава корак са збивањима у уметности. Његово самообразовање је допринело да ту своју потребу у многама задовољи.

Из Драинчевог пространог и разнородног стварања поезија се, не без разлога, узима као медиј у коме је најпотпуније остварила своју творачку осуђеност и своју пустоловину, распрзаност и егзалтацију. Без обзира да ли се налазио у рођеној Топлици, у Паризу, Софији или у Београду, у коме је провео највећи део свог живота, он је непрекидно сањао о новим, стварним и имагинарним путевима, пределима и странствима којима га је водио његов немиран и, скоро би се рекло, неукротив ахасферски дух, у неутољивој глади и потреби да се богати новим доживљајима и sazнањима за шире и дубље уметничке песничке доживљаје и визије.

Драинчева поезија припада модернистичком покрету који је у међуратном периоду у српској литератури, и поред лутања и несналажења, обогатила нашу поетску баштину новим уметничким осећањима и новим поетским изразом. Она носи одлике стања духа који се формирао у Европи на прелому два века и, у српској поезији после првог светског рата, подстакла иновацију духовне климе која је, на посебан начин, захватила Р. Драинца. Иако самосвојан, Драинца дугује и француској и руској поетској школи; осећају се код њега примесе симболизма, експресионизма, футуризма, дадаизма и имајизма, а сам је настојао да афирмише код нас нови песнички покрет, — покрет поетске екстазе — хипнизам. У ширем распону његова поезија осцилира између Бембове „алхемије речи“ и Мајаковског „левог марша“.

Лирска расположења Рада Драинца су пример који указује каквим је све путевима и странпутицама пролазила наша поезија између два рата, како је попримала улогу политичких обрачуна у најтежим тренуцима друштвених неправди и које су је све идејне и естетске воде зашљускивале и носиле. Први светски рат је оставио општу приметњу у свим друштвеним слојевима али ју је интелигенција доживела и преживљавала на посебан начин. Напавши се у таквој ситуацији у запарљоженој средини, песници су се према конкретним збивањима, најчешће постављали као збуњени сањари неостварених снова. За разлику од многих, боем и индивидуалист, Рада Драинца делује као размахани месија, најављујући прокосну и бунтовну поезију која би да буде револуционарна. Занет општељудским идеалима, није се могао отети самоутонији и заблудима које нису биле само његове. Сматрао је да ће вицом, повском, и претњом, постићи немогуће и поетским мунџама заталасати читаво једно време и једну друштвену атмосферу коју би Домановић назвао „мртвим морем“. Самоуверени и дрски распушеник и изазовник, својом инвентивном реториком, грчевитом, жустром и пркосном протеском, постигао је супротно. Иако без дијалектичке идејности и активистичке систематичности, није могао копирати са мобилним снагама радничке класе, није јој остао стран; био јој је сапутник и сапатник и дубоко веровао да је његова поетска застава — застава поробљених милиона широм света.

Рада Драинца је био и остао загонетан ђудима и понашањем, који га никада нису лишавали независности у држању и ставу, било да је испаливао рафале речи или да је открио звуке са виолине и бол потала у сузе и алкохол. Његова песничка авантура представља својеврстан агенс односа према свету, људима и животу. Иако није у довољној мери сагледана, она, и својом занимљивошћу и значајем, све више окреће себи нудећи се као неиспитана земља, богата слојевима разнотоне и више-струке емотивне и контемплативне испољености. У поезији и разноврсним прозним делима — репортажама, есејима, чланцима, памфлетима, приповеткама, роману и драми — он је разоткрио аутентичну визију света, засновану на противречностима и сукобима.

Противречан мишљу и неуједначен у естетском погледу, Драинац је најдоследнији у свом људском држању и отпору онима који су настојали да га онемогуће, омаловаже и изгнају из царства поезије и самог живота. Њему се, једиста, не могу спорити људско поштење, родољубиви занос и космополитизам, који упућује на америчког песника Волта Витмена, али у Драинчевом демократизму нема витменског система, снаге смирености и последног доптимизма, па његов поетски кредо помало личи на духовну пустоловину и разметање, чак и када најискреније отвара своју разбољену и нападјену песничку душу.

Ношен интерцијом боеме, Драинац се умео наћи у друштву „полусвета“, људи са периферије, са улице, из подземља. Знао је, а чешће и морао, да заноћи у друштву алкохоличара и неурастеника, хомосексуалаца и шизофреника, скитница и пробисвета. Умео се наћи по клубима, по цветним и мирисним алејама, али и у загушљивим собама, пуним прашине и влаге, упуљвака, стеница и паучине. Ништа од тога у поезији није скривао; било је то његово поетско ордење. Жеља му је увек била да згране и фрапира буржоаског читаоца. Огољивши у поезији до сржи себе, овај „антиграђански песник“, умео је да курајачки заурла и извује, да пошљује, исписује и разјари читав један успавани, задргли хипипински свет. Изаовно бунтарство стајало га је мира и живаца, али је, бескућник и луталица, иронизер и циник, у томе налазио задовољство својих друштвених глади и сатисфакцију за нанете увреде и понижења. Задавао је ударце пролонгираним савестима и проданим душама; умео је у лице да се подсмехне плиткој логици грађанске уштрканости, стакленој и воштаној грађанској моралности и етикецији. Измрцварен и огорчен, тај „блудни син“ презрео је пузавце, моралне и духовне кретене, који су снисходљиво падали на колена пред крстом и мачем и као нијавице оисали крв милионске обесправљене масе. Један шлебејац покушао је да здере своме времену образину опскурантизма и, са позиција песника декадента, веровао у моћ свога генија. И баш због тога, тај развикани песник постао је усамљен над понором друштва, разобличујући и разоткривајући његову допрајалост, преживљеност и трулост.

Сам и опустошен, а пун ината, јада и потребе да се опиरे и пркоси, у процесу друштвених врења и умепичких струјања, не ретко и са имагинарним противником, он разапине једра своје пловидбе у непознато и, завеслајима чула и маште, досеже екстазу.

Многе су антиномије у Драинчевој поезији: рубост — лепота, кошмар — осветљење, хаос — ред, конкретно — апстрактно. Речи се у њој згусну, па расираше, угњенишу, па блесну дијамантским сјајем. У таквом маниру се остварила лирска биографија и космозам човека који је живео за поезију и — љубав. Има нечег што га у *Банкету* и *Бандиту* или *песнику* поставља негде у подручје експресије између младог Крележе и Мајаковског. Експресионизам, са модификацијом коју је назвао хипнизмом, Драинац плуви на таласима оног духа који се, изласком из ратног клања, зпража, ужасава, отима трагици и нихилизму. У сукобу са традицијом, старим редом и поретком у илејама и мералу, Драинац је у знаку пизме и јеткости која, на моменте, личи на провалу облака. Отворен и провокативан, он се намах окреће непосредном животу: улице и ђубриште постају простор његове поезије, циркус живота њено стање, а космозам и екстаза његово хтење.

Драинчева поезија осцилира од слике бруталне друштвене стварности до метафизичких залета у етеричне сфере. Бара и океан, кафана и васиона, типшина и оулје, осветити и смркнути, у њој различу значења између смисла и бесмисла, човека и универзума. Кад провали јец у песнику, пруне пром на Арарату, затутњи тајфун на бетону и заплони брод на небу.

Обарање на универзитетску науку, од футуризма до експресионизма и даље, има одјек у хипнизму који претходи појави надреализма, у нашим условима између два рата најатрактивнијег и најутицајнијег уметничког покрета. Послератна књижевна клима, покретањем Црњансковог часописа *Ран* (1919—1920) Мишићевим покретањем *Зенита* (1921—1936) и Драинчевим покретањем *Хипноса* (1922—1923), први пут у нас успоставља ближу везу са модерним европским струјањима у уметности. Наравно, Драинцу овде не припада првенство али је један од првих који су осетили дух модерног времена. Његов хипнизам се резује за Мишићев зенипизам, у првом реду као дух индивидуалне уметничке слободе и утопистички напор да се Европи мупти изазов духа балканског барбарогенија.

Као покретач *Хипноса*, „ревија за интуитивну уметност“, и оснивач хипнизма, Драинцац обликује *Програм хипнизма* и нацрт за пут у ванстварностни свет, Хипнисландију — шести део васионе. Хипност у космос књижевног живота, без средстава за излажење, *Хипнос* ће остати у оквирима само две свеске у току два годишта, али ће за њега значити отварање ка неслућеним могућностима израза и ослобађања духовне енергије у правцу индивидуалног револта који, на моменте, друје са анархизмом.

Уз сва пропиречја, Драинчева поетика има драж раздрмавања учмалог духа и отварања простора неиспитаним могућностима поетске маште и поетскога језика. Она је занос екстаза које нас подпревају болест и плад, а час пнев човека који не пристаје на условности. Температура експресије његовог програма и његове поетске слике у зависности је од отпора коме, на боемско-романтичарски начин, одговара и одолева.

Драинца је освојила Рембоова „алхемија речи“. Код аутора *Једне сезоне у паклу* њега занимају уклетост, растројство чула, неред духа, вртоглавица и — сатанизам. У настојању да све обујми, нико као Рембо по њему, „ма и по цену лудила, није имао трозначаву жељу да свему одгонетне порекло и да мистериозним кључевима, срцем и разумом, уђе у све тајне“. Лјудско и демонично у *Малдоровим певањима* Драинца примиче Изидору Дикасу Лотреамону. Он налази да су Лотреамонове кризе, више геометријског облика и у чистим аспирацијама духа; песник свако емотивно романтичарско стање тумачи „позерством“, али, „услед преминације сувоће интелекта“, представља посебност у песништву „проклетих“, јер у његовим „интелектуалним сувоћама“ има „готово баволски божанских слутњи“.

У Драинчевој поезији постоје два нивоа: предметни и метафизички. У њима се укрштају елементи рационалног и ирационалног језика, банални израз и изненађујуће нова, провокативна метафора. Као песник који се рута и сопственим лудостима и туђим глупостима, иронизирајући све, па и поезију, он се вербално растрчава:

Направио сам лиру од празне конзерве на Ђубрету
 Уместо флауте авијатичар дува у волан
 Престао сам одавно да сањам
 Ја који сам у овој земљи измислио сан.
 О пријатељу! сањај ти уместо мене после ових свирепих
 шамара!
 Певај, глас нека ти звони као ветар зимски кроз стаклене
 пране шума!
 Певај радост и сабизан,
 Певај што си жив,
 Што си глуп,
 Што си као ветар пролазан!

Без смисла за практичан живот, искрен, изазован и отворен, Драинац наилази на жесток отпор, али и на симпатије привлачећи својим скандалима радозналост књижевне чаршије. Обузет животним пијанством, овај разметник, скинпица и страдалник отискује се око глобуса галијама маште, тражећи могућност да поетском метафором атерира где год зажели, да јавност изненади својом космополитском хипнозом. Боема му и пркос постају знак распознавања, поезија и злопаћење његова су судбина. У противречностима које га на сваком кораку прате, патник и хуманиста, уз сву жештину и хировитост, остао је велико дете. У вапају за љубављу и даљинама, у условима растрзаног живљења, утеху је једино могла да му пружи расипна поетска машта. Уколико је даље бежао од живота, све је дубље у њега потањао. Доследан у непристајању на компромисе, аутор *Бандита или песника* израња као мученик који је ка својој Голготи ишао са уверењем да се у људској шцими бори против демона и ђувара.

Драинац је песник побуне и песник жудње. Његова лирика је непрекидна полемика, побуна против поретка ствари у друштву, у уметности, у књижевном животу, у људском моралу. У размицању између антиномичних стања, Драинац има тренутке самопосматрања и аутокритике, али их жудња и старост брзо предају таласима пркоса, хировитости и жештине. Потреба да се противи подиже температуру његових емоција до тачке кључања у којој се захуктала енергија распада, а он сурвава у стање делиријума, пијанства и кошмарних муча. Исповести којима прати ове своје осцилације остављају траг лирског кардиограма са јаким осцилацијама расположења и сложености животне и поетске енигме. Његова емотивна скала се размиче од симболистичке разбољености душе (*Модри смех*) преко понесене чуљности и нарацисоидног узнесења над човеку и немогућем (*Банкет, Бандит или песник*), до патетике јесењинског сентимента и повратништва завичају (*Дал земље*). Експресија те осећајности има параболу путању: крећући се од елегичног тона до екстазе и усијања, она се обрушава ка смиревању, али и кошњењу виталности и изворности.

У Драинчевој синтакси постоји једна врста барокне експресије чији покрет, усковитланост и жештина откривају природу песниковог темперамента. Не марећи за отменост и љупкост, пријем и одбојност, бескућник и луталица, песник *Улиса* је умео да се нарута своме времену, да га наружи и — надигра. У његовим стиховима се осећа покрет са размахом жудње и зачудности, драмског набоја и емотивног интензитета. Увреде које су на његову личност идале као со на рану, као психолошки и морални шамари, одбијао је полемиком и памфлетом.

Драинчева лирска фреска се доживљава као митинг побуне и озанане наде. Расипник речи, Драинац није био пробирљив, али се у мозаику његове фреске откривају цветови самониклости, у којој шикља вагромет идеја, речи и значења. Разбољен и потресен, пева самоћу, очај, саморазарање, али и занос, пркос, узнесење. Кад прибере физичке и духовне снаге, упућује се бескрајима неизмерног, не ретко небулозног и нејасног. У расцепу између свесног и несвесног, искрености и суете, љубави и мржње, ребају се: навала бунила, жетине, надмоћ и цинизам које смењују трезвеност, прибраност и благост.

Драинац у свој поетски космос на безбожнички начин укључи васиону, завади силе живота и силе смрти, покраде муње громовима да их, у облику иронија и инвенктива, упути у лице јавном моралу. у живо месо друштвене стварности, која му, од рођења до смрти, није била наклоњена. Чинично је у поетску слику убацивао прилиа града — скандале, позориште, циркус и смеће, — антиципирајући биолошка и морална загађења на тради времена. Кичмен, зачудан и маштовит, творио је у језику сздавши лексику коју ваља ослушнути и метафору у којој

треба проникнути. У том језику, са извора чулности и из сазвежђа маштовитости, фосфоресцирају космички бљескови до чијих језгра доспева „флотацијским“ пробојем кроз његову „шуму симбола“.

Драинчеве истине су истине епохе, а његов крик и зов, крик и зов времена у коме је жевео. Као један од храбрих духова који су се борили за стварање нових светова, за праведније и хуманије устројство људске заједнице, он је *песник промена*. Његова негативна животна искуства су подупирала позитивне тензије његових мисли и снова па се његово визионарство доживљава као прилог борби за померање граница људских слобода, као слутња творења људског братства и пројект нове, чином слободе крцанисане уметности.

Однос према рату открива универзализам Драинчевог космополитског опредељења. Његов поетски геније се, у овом смислу, и најексплицитније, остварио у стиховима у којима дочарава крваву ратну драму интернационалне трагике, кланице у првом светском рату, драму у којој је легла читава једна људска историја:

Да ли ћу задовољно заспати у купеу
На њеној дојци?
Кроз Бесарабију дивно хукте ноћни брзи возови,
Да ли ћу стићи да раздерем иконе у Ватикану
Ради две ноге инвалида са Вердена
Солуна — Риге — Дарданела
И ради оба срнчева ока
Изваћена од енглеског шрапнела?
Волга је нови храм од жутих костију барона.

Иако трагичан, Драинац се, озарен ватром сна и револта, није сурвао у понор бесмисла. Резолутан, са бритким сјајем борбеног оптимизма, он је у своју емоцију убризгао импулсе драме и животности. Материјално и метафизичко, видовито и неухватљиво, у тој поезији другују у судару трајног и пролазног, потврде и порицања живота и смрти. Шарм његовог израза и слика, већим делом имају упориште у изворности побуне која се временом разбиструје, схвата и прихвата. Раселине у песниковом бићу су премоштене, катарке за пловидбу кроз време усправљене, а његово лутање од немиле до недрага остаје као знак препознавања несмирника и бескућника чија су уточишта: поезија и љубав.

Драинчева поезија се може правилно схватити и објаснити ако се имају у виду својства која једну сложену индивидуалност раскидају до слома али је не сламају, већ, упркос свему, одржавају исправно у виолетном дејству. На њу насрћу ветрови, али се не гаси, већ одолева; остаје зрачак наде и знамен перспективе. У таквој слици суморне атмосфере бескућник и сањар, малаксало корача тротоарима, дрхти сред древних балканских шума, плови водама непресушне словенске сентименталности, океанских и космичких безмерја. Пркосећи силом субјективне силама објективне прероде, у свом вулканском, срцу налази довољно вагре да зреје своју посусталу душу и нађе снаге за даље хрвање са животом.

Суштински идиоми Драинчеве поезије су: *побуна и жудња*. Пркос и инаг штете његовој поетској речи, онемогућавају јој да се смири, поприми чисти лирски флуид и окрилати магијом поетске слике. У погледу ритма његова поезија већим делом представља захукталу и узаврелу бујицу, силовиту као ток планинске реке. Тај ритам је условљен природом песникове нарави и његовим односом према појавама у конкретном животу. Парајући натуралистички ноктима по разбуцаним шавовима стварности, Драинац је жустро реаговао на појаве око себе,

уносећи повишену температуру у своју поетску синтаксу. Сав од нерва, кидао је ткиво песме узвичницима и забадао их као копча после вокатива, на крају стихова и реченица. Наастављајући у свему с мером пркоса и ината, постепено је подлегао маниризму и ослабио поетску жицу изгубивши од виталне експресивне и флуидне изворности лирике у којој се гibaју пуни златни класови, али лелуја и празно јусје.

Код Драинца се, као и код Васиљева, у поетској аутобиографији нижу „празне стране живота“ на њих долази један модерни Улис као изгнаник. У његовој поезији зјапе чељусти мрака густог као тесто, пробија мемла и пада досадна кишпа, фењери се клате на ветру, а ипак, кроз све то пробија вера у потврду човека и људскости, вера у себе и сопствену поезију. Сва заснована на контрастима живота и хтења, стварности идеала, та поезија рачуна на нове друштвене снаге и у људе новог кова. Прожимајући се, ова двојства уклапају један људски морал и један поетски лик у простране сфере емоционалног и медитативног градива његове поетике у којој у први план избијају нарцизам и еготизам, али и општељудско осећање хуманости. У тој чињеници лежи могућност разумевања поетских дејстава Драинчеве поезије, њених социјалних и психолошких матрица и епички укрштених мачева неспоразума и обрачуна.

Драинчево узбуђење и побуна се јављају у таласима. Отуд у његовој поезији повлачење, па и самосажаљење и јадиковка, који његовом темпераменту не одговарају. Делиријум човека који се потуца по беспућима живота карактеристичнији је за Ујевића чија поезија носи рафинованији исказ и запрцнуту пателику по којој је, као у глувој кући, полагао саморазговор. Узаврела и киптећа, темпераментна, повремено малаксала у тону и изразу, Драинчева поезија је непрекидно, упорно и грчевито узлетање ка висоравнима живота, ка принципу универзалне слободе, стварања и живљења. Вечито празних руку у синергизма и пропињањима кроз непогоде и окршаје, носећи упрото симбол звезду, Драинац је певао своју бескрајну глад.